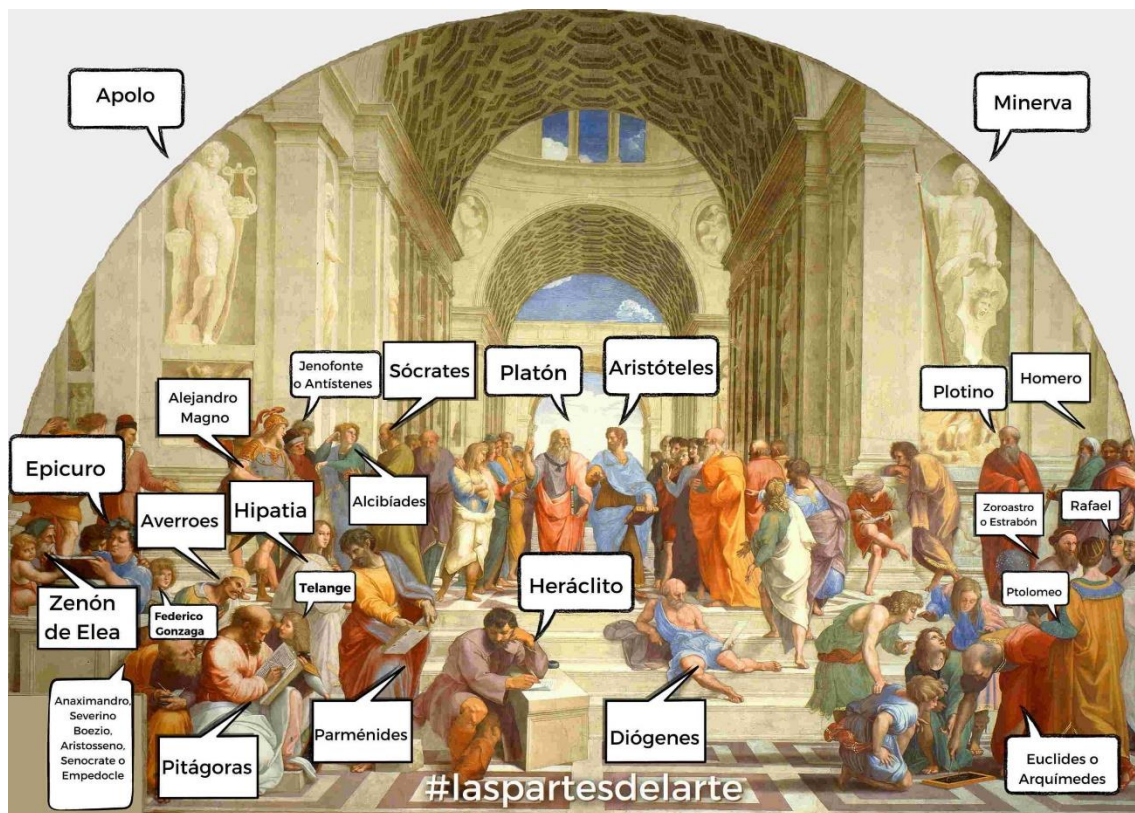

Unidade 1: Orixe da filosofía. Os presocráticos

HISTORIA DA FILOSOFÍA 2025 - 2026

1. Introducción

A filosofía grega nace en Grecia no S. VI - VII a. C no marco dunha organización social chamada *Polis*, que son pequenas cidades-estado que presentan un modelo organizativo moi semellante.

Contaban cunha Acrópole onde destacan os lugares de reunión e culto e ademais unha ágora que favorece as relacións sociais. Todo o recinto estaba amurallado para a mellor defensa e favorecer así a súa independencia e autarquía.

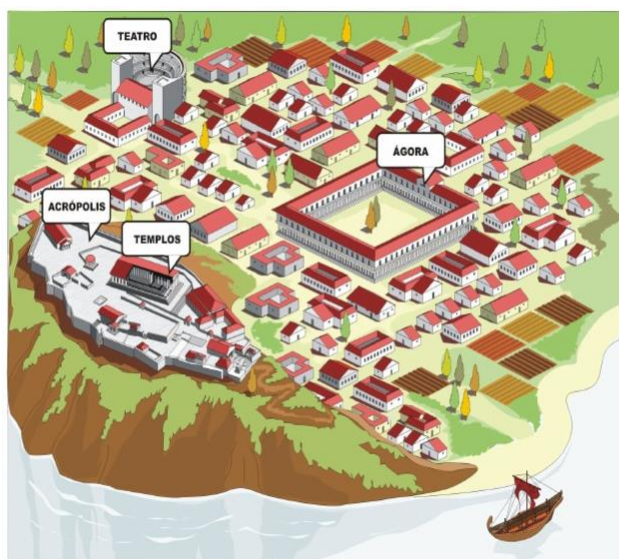

Ilustración 1. Modelo de polis.

Antes da fundación das Polis (VIII-VII a. C), onde os cidadáns terán peso político, a sociedade grega era aristocrática, modelo social que entrará en decadencia nesta época por novas condicións sociopolíticas.

Ilustración 2. Porta dos leóns en Micenas (Grecia).

Debemos destacar o seguinte:

- O **tamaño reducido** das polis, xunto coa auxe do que podemos chamar a clase media de comerciantes e soldados, impulsa a participación política. Todos son cidadáns (agás as mulleres, metecos e escravos) poden e deben participar da vida da polis.
- Aumento numérico **da clase media** produce un maior poder desta clase en detrimento da minoría aristocrática.
- O **grego é cidadán antes que individuo: a polis está por riba do individuo**. A participación na vida pública considérase case unha obriga ética: a política é unha virtude reservada para os cidadáns gregos.
- A **alta participación** impulsa a creación das normas de convivencia (dereito) e a idea da **isonomía** (a igualdade de todos os cidadáns ante a lei) o que favorece a participación política e propiciará no s. V a. C o primeiro sistema de democracia de occidente.

As polis experimentan cambios de sistema de goberno que van desde as monarquías autoritarias aos gobernos aristocráticos e, finalmente, ao democrático impulsado por Solón e Pericles. Neste sistema as decisión tomábanse na Asemblea polos maxistrados que formaban o Consello.

Desde o punto de vista económico, as condicións marítimas do territorio grego, xunto coas guerras impulsaron a actividade comercial.

As condicións económicas que traen consigo tempo libre para poder pensar xunto coas políticas e relixiosas que achegan liberdade para imaxinar novas respostas aos problemas de sempre permitirán o nacemento da filosofía.

A filosofía xorde por simple curiosidade, como unha explicación racional de todo canto hai ou existe: o cosmos, a natureza, o ser humano, a ética, a política, etc.

Ilustración 3. Mapa do xurdimento da filosofía en Grecia.

2. O paso do mito ao *logos*

Os mitos eran narracións dos poetas que pretendían dar unha explicación de toda a realidade (universo, ética, política...), explicación fantástica e irracional.

A característica principal destes relatos consiste en facer depender da **vontade dos deuses** (*deus ex machina*) todo o que acontece, incluídos os fenómenos da natureza. Se todo depende do arbitrio (arbitrariedade) dos deuses será imposible que xurda a idea de que a natureza se rexe por leis necesarias e intrínsecas a ela, é dicir, **imposible que xurda a ciencia** que ten por obxecto estas leis.

Ilustración 4. Rapto de Perséfone (Gioradano, s. XVII)

Pois ben, cando aparece a idea de que a natureza se rexe por leis necesarias (**necesidade**) é dicir, cando a idea de **arbitrariedade se**

substitúe pola de necesidade xorde a filosofía e a ciencia.

A esta idea que provoca o **progresivo abandono do mito chégase co emprego da razón, do logos**, é por isto polo que se di que a filosofía é o paso do mito ao logos, da explicación irracional da realidade á explicación racional. Este paso acontece cos primeiros filósofos: os **presocráticos**.

3. Os presocráticos

Reciben este nome por ser anteriores ao filósofo ateniense Sócrates.

A **primeira reflexión / pregunta filosófica** dos presocráticos será pensar sobre a realidade que teñen máis preto o que se percibe coa mera observación: a **natureza (physis) ou cosmos** (de aí o nome de Período Cosmolóxico).

O primeiro que percibimos polos sentidos é o feito do nacemento, do crecemento, da morte e, en definitiva, do **movemento** e cambio das cousas ou seres. Por outra banda tamén percibimos unha gran diversidade (**multiplicidade**) de seres, uns con características moi distintas e outros con características máis semellantes.

Os presocráticos tentarán explicar o problema do movemento (cal é a súa causa) e o problema da orixe e constitución de todos os seres da natureza (multiplicidade).

A partir desta observación do cambio, do movemento, pregúntanse si por debaixo existe algo que permanece e si toda a diversidade de seres percibida polos sentidos procede dun ou moi poucos elementos.

A pregunta que se facían era, xa que logo, pola orixe da natureza ou physis, pola orixe do cosmos.

Para este primeiros filósofos **sempre debe existir algo que permanece por debaixo do cambio**, o que explica os cambios (ao que permanece denomínano esencia) e sostiveron que **toda a**

diversidade de seres (toda a physis) proveñen dun ou moi poucos elementos, é dicir que todo ten a mesma orixe.

(Pese a todos os cambios, a esencia humana permanece)

A orixe (*arkhé, arché ou arjé*) é o principio dos seres, por iso a súa tarefa será buscar o principio do cosmos ou physis (o archè da physis), o principio do que todo xorde, principio que é permanente e indestrutible.

Así, estes filósofos comezaron a pensar cal era o principio material de onde todo proviña, a causa da physis, sendo para uns a auga (Tales), para outros unha materia indeterminada como o àpeiron (Anaximandro), o aire (Anaxímenes), lume (Heráclito)...

De todas estas respostas cabe destacar as posicións ontolóxicas de **Heráclito e Parménides** xa que o segundo fará unha afirmación que semella contraria ao sentido común: o ser (a realidade) é único/a e é estático/a.

Para o filósofo de Elea a realidade é algo estático e o movemento é unha ilusión dos sentidos. Heráclito representa a oposición filosófica de Parménides ao afirmar que todo está en constante devir e que nada permanece.

Agora ben tanto nun como noutro o cosmos é un todo ordenado por leis invariables, como será no caso de Heráclito o logos ou razón universal que é a oculta harmonía do cosmos que o ser humano ten que descubrir co seu logos.

Debemos destacar que todas estas respostas eran **monistas e materiais** xa que o archè é único e material.

Ademais para explicar o movemento sempre acudían a causas externas ao principio. Posteriormente os **pluralistas** proporán a existencia de

múltiples partículas no inicio da physis, é dicir o archè do que todo parte é múltiple.

Deste xeito explicaban mellor a diversidade de seres.

Entre os **pluralistas** podemos nomear a Empédocles e Anaxágoras que afirma a existencia de múltiples partículas e dun principio motor e ordenador das partículas orixinarias do cosmos (Nous no caso de Anaxágoras).

Mención especial merecen os **atomistas** xa que por primeira vez se propón unha explicación que, ademais de material, non introduce ningunha causa da orde e do movemento externa (como o Nous). Todo se produce por azar, mais é un azar que produce unha orde necesaria (idea común a todas as respostas), é dicir, que se pode explicar cientificamente. Estamos preto da primeira explicación que só ten en conta para explicar o mundo á materia e o movemento intrínseco á materia, é dicir causa materiais e cuantificables.

Por iso hai quen quere ver nos **atomistas** aos **primeiros mecanicistas** da historia sendo a gran influencia do mecanicismo da nova ciencia do XVII.

Pero o mecanicismo dos atomistas non triunfou xa que no modelo grego do universo predominaba o **modelo organicista** (entendían o cosmos como un ser vivo) e non foron capaces de asumir a revolucionaria idea de que a orde podía provir da desorde, do azar.

Os modelos de Platón e Aristóteles

Este modelo materialista mecanicista quedou relegado a un segundo plano polos modelos **organicistas e teleolóxicos** propostos por Platón e Aristóteles¹.

Ademais de **organicista**, os dous explicaron a orixe do universo desde **un modelo teleolóxico**: a **orde** do universo explícase **polo fin ao que tenden os seres**.

Para Platón o fin era a imitación de todos os seres a asemellarse á súa correspondente idea ou forma que eran **realidades inmateriais e**

¹ Estes non son presocráticos

transcendentais (estaban aparte das cousas). Esta tendencia a asemellarse ás ideas explica tanto a orde como o cambio nos seres do universo.

Fronte esta posición que explica a orde dos seres a partir dunha causa externa a eles, o seu discípulo Aristóteles tamén desde unha posición teleolóxica mantén que a causa dos seres, a causa da súa orde e movemento non pode ser algo externo aos seres senón máis ben algo intrínseco a eles.

Fronte ao transcendentalismo platónico propón unha posición inmanentista (non cree en realidades alternativas e divinas, senón reduce todo a mundo natural).

Segundo Aristóteles todo ser é un composto de materia e forma e por natureza todo ser tende a realizar a forma que lle corresponde, esta tendencia será o motor do cambio e a orde do universo. Completa esta explicación da orixe da orde e movemento do universo coas súas teorías da potencia e o acto e o Primeiro Motor Inmóbil.

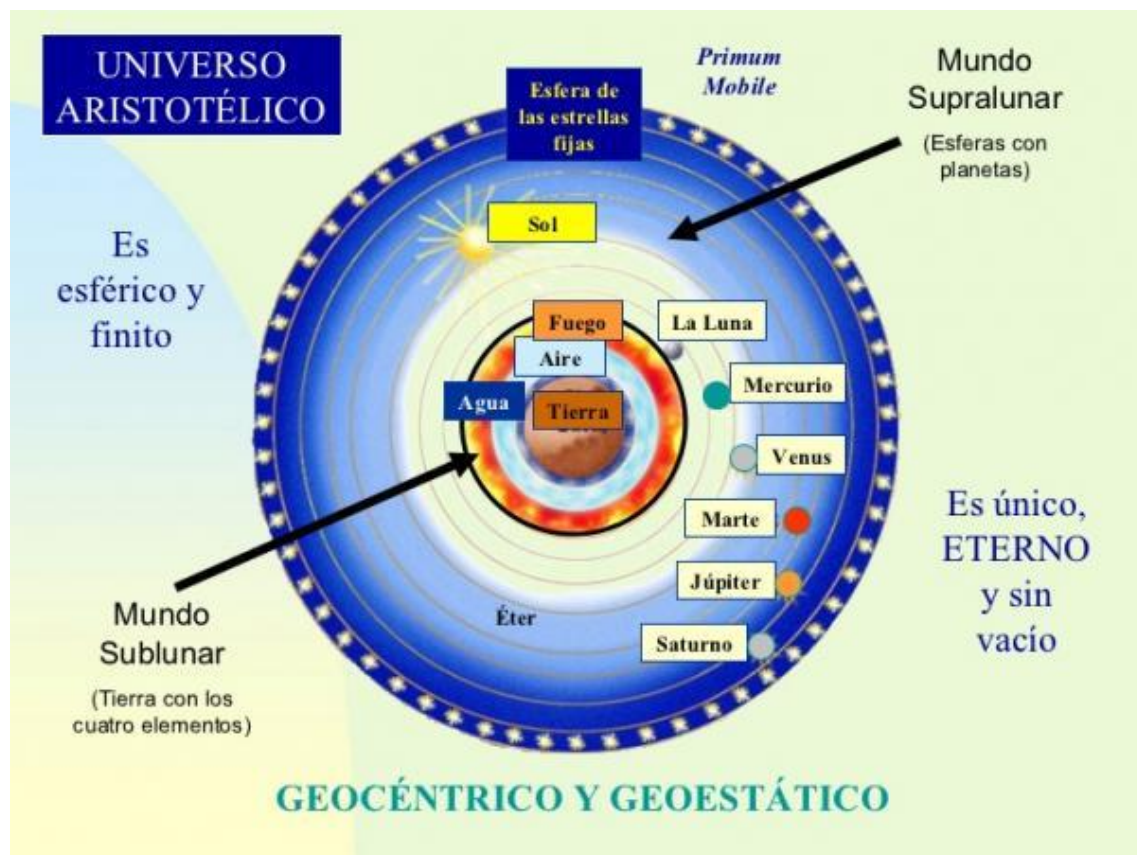

Ilustración 5. Modelo de universo aristotélico.

Esta visión do universo de Aristóteles que completa Ptolomeo e que considera o a terra estática como o centro do universo será adoptada no medievo pola tradición cristiá sendo a imaxe do universo aceptada ata a aparición da Nova Ciencia ou revolución científica.

Conclusión

En definitiva, cos *Presocráticos* inauguramos non só a filosofía senón tamén o interese pola vida a natureza e o cosmos que rematará na aparición das ciencias actuais como a física, bioloxía, astronomía, etc.

Textos.

Mito de Eco:

Eco era unha ninfa das montañas (coñecidas como Oréades) que foi criada por outras ninfas e educada polas musas no monte Helicón.

Conta a lenda que Zeus sentía bastante atraído polas ninfas e visitábaas con frecuencia. Hera, a súa esposa, celosa destas visitas ás ninfas, seguiu tratando de atrapalo. Con todo, Eco non dubidou en axudar a Zeus polo que comezou a distraer a Hera con conversacións interminables, dándolle tempo a Zeus para escapar dela. Nalgún momento, Hera deuse conta do que estaba a facer Eco e maldíxoa para que só puidese repetir as últimas palabras que outra persoa acabase de dicir.

Despois de ser maldicida, o novo Eco atopouse cun fermoso novo chamado Narciso, pero non podendo falar con el debido á maldición limitouse a segui-lo polo bosque.

Narciso, perdera aos seus compañeiros cos que fora a cazar, así que empezou a gritar «Hai alguén aí?» Eco, dada a oportunidade, repetiu as palabras. Volveu gritar «Imos xuntarnos» ao que Eco abalanzouse sobre el repetindo as súas palabras. Con todo, Narciso rexeitou a Eco e ela quedou desesperada.

Narciso cruzouse cun lago e alí namorouse da súa propia imaxe, provocando a súa morte, sen poder moverse. Eco chorou por el e finalmente morreu ela mesma, deixando só a súa voz atrás.

RESUMEN

MONISTAS

TALES DE MILETO
Θαλῆς ὁ Μιλήσιος

la sustancia primordial que compone el Universo (*arché*) es

EL AGUA fuente de vida, sustento de alimentación para todo ser vivo y lugar sobre el que se encuentra la Tierra

PARMÉNIDES
Παρμενίδης

la sustancia primordial que compone el Universo (*arché*) es

EL SER un elemento inmutable, único e inmóvil, eterno y compacto, se relaciona con la perfección de la forma esférica

HERÁCLITO
Ἡράκλειτος

la sustancia primordial que compone el Universo (*arché*) es

EL FUEGO metáfora para reflejar el constante cambio, como la llama que no se apaga pero que se mueve

ANAXIMANDRO
Ἀναξίμανδρος

la sustancia primordial que compone el Universo (*arché*) es

LO APEIRON lo ilimitado, lo infinito, una sustancia elemental sin forma e imposible de definir, pero que supone el principio de todas las cosas

PITÁGORAS
Πυθαγόρας

la sustancia primordial que compone el Universo (*arché*) es

LOS NÚMEROS entendiendo los números como algo real, no creado por el cerebro humano, se plantea que éstos son la esencia de las cosas

ANAXÍMENES
Ἀναξίμενης

la sustancia primordial que compone el Universo (*arché*) es

EL AIRE la sustancia esencial que se transforma en todo lo demás mediante los procesos de rarefacción y condensación

DEMÓCRITO
Δημόκριτος

la sustancia primordial que compone el Universo (*arché*) es

LOS ÁTOMOS tanto Demócrito como Leucipo fueron los primeros en defender la existencia de átomos, elementos no divisibles que construyen todo

PLURALISTAS

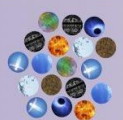
EMPÉDOCLES
Ἐμπεδοκλής

las sustancias primordiales que componen el Universo (*arché*) son

EL AGUA, EL FUEGO, LA TIERRA Y EL AIRE

ANAXÁGORAS
Ἀναξαγόρας

las sustancias primordiales que componen el Universo (*arché*) son

SEMILLAS una infinidad de elementos, componentes que son semillas y que tienen cualidades diferentes, pero que se juntan para formar todo